

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ІСПАНІЇ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ PUBLIC OPINION OF SPAIN IN THE HISTORICAL EVOLUTION

Матлай Л.С.,

кандидат історичних наук,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглядається еволюція громадської думки парламентської монархії. Методологія дослідження базується на принципах історизму, системності та динаміки розвитку. Наголошується, що громадська думка в Іспанії має свої особливості, які залежать від історії формування державності, історичних форм правління та національного менталітету. Підкреслюється, що засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні громадського ставлення та впливу на політичну еліту держави.

Ключові слова: Іспанія, парламентська монархія, історична еволюція, громадська думка, вплив.

В статье рассматривается эволюция общественного мнения парламентской монархии. Методология исследования базируется на принципах историзма, системности и динамики развития. Акцентируется, что общественное мнение в Испании имеет свои особенности, зависящие от истории формирования государственности, исторических форм правления и национального менталитета. Подчеркивается, что средства массовой информации играют важную роль в формировании общественного отношения и влияния на политическую элиту государства.

Ключевые слова: Испания, парламентская монархия, историческая эволюция, общественное мнение, влияние.

This paper focuses on the evolution of public opinion of the parliamentary monarchy. The research methodology is based on the principles of historicism, system-formation and development dynamics. It is noted that public opinion in Spain has its own characteristics, which depend on the history of the formation of statehood, historical forms of government and national mentality. The mass media plays a critical role in shaping the public's attitudes about and influence on political elite of the state.

Key words: Spain, parliamentary monarchy, historical evolution, public opinion, influence.

Постановка проблеми. Різний ступінь інституціоналізації та консолідації, досягнутий громадською думкою, спричинив різний досвід країн у цій сфері. Громадська думка Іспанії пройшла тривалий еволюційний шлях і стала впливати на суспільно-політичне життя держави, її внутрішню та зовнішню політику. Тема актуалізується сучасними політичними процесами в парламентській монархії, знеціненням ролі політичних інститутів, сепаратистськими настроями в окремих регіонах держави, занепадом ідеологій традиційних політичних партій, необхідністю нового конституційного процесу, прямих виборів глави держави та розширення права народу на законодавчі ініціативи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція громадської думки іберійців знайшла відображення в доробку відомих іспанських теоретиків Г. де Аскарате, Ф. де Кабарруса, А. Лопес Сельва, Г. де Йовеллано, А. Рода Ріваса, Л. Гарсії-де-лос-Ріуса. Вплив громадської думки на конституційні процеси парламентської монархії розглянуто у працях політологів, соціологів, філософів, істориків, правників – А. Альмасана, С. Гарсії, Р. Габаса, Г. Капеллана, А. Мартіна, К. Монсона, Х. Оссоріо, Б. Раміреса, В. Родрігеса, Х.І. Роспір Савала, І. Фернандес Сарасоли, М.Л. Техеро та інших.

Французький філософ Б. Паскаль у своїх «Думках» уподібнив громадську думку королів світу, силу – тиранії [2, с. 269]. Розглядаючи іспанську проблематику, не можна оминати найцитованіший твір «Бунт мас» іберійського філософа Х. Ортеги-і-Гасета, в якому він своєрідно описав значення громадської думки для організації суспільних відносин: «Закон громадської думки – загальний закон тяжіння в політичній історії. Без неї не могло б бути історичної науки. Суверенність громадської думки не є утопічною мрією, а повсякденною дійсністю людських спільнот. Отже, навіть той, хто хоче правити за допомогою яничар, залежить від їхньої думки і від думки, яку має про них решта населення» [1, с. 15–159]. Його співвітчизник професор І. Сарасола нагадує, що на початку ХІХ ст. в іспанській пресі вказували, що громадська думка сильніша за злу владу (жорсткий авторитет) і озброєну армію [14, с. 53].

Ще у 1885 р. іберійський вчений Г. де Аскарате довів необхідність громадської думки як способу досягнення справжнього контролю за парламентською діяльністю та політичною елітою. У процесі формування та проявах громадської думки вчений підкреслив важливу роль політичних партій та преси.

Має рацію професор М. Техеро, вважаючи, що тривалий час науковці пов'язували дослідження

громадської думки з діяльністю засобів масової інформації, тоді як сучасна громадська думка формується в межах соціальних наук – політології, психології, права, соціології, історії, міжнародних відносин та соціальних комунікацій. Іспанська дослідниця поєднує концепції свободи преси, парламентаризму, політичного представництва та конституціоналізму, які необхідні для формування та розвитку громадської думки [10, с. 232].

У фундаментальній праці іспанського дослідника Г. Капеллана «Громадська думка: історія та сучасність» аналізується еволюція терміна «народний голос» та його перетворення на сучасне поняття «громадська думка»; поглиблено розглядається її політичний зміст, пов'язаний із націотворенням, суверенітетом, представницьким урядом і свободою слова; наголошується, що у XXI ст. засоби масової інформації виступають суспільними речниками і навіть витісняють громадську думку [3, р. 12–18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що в науковому обігу вистачає робіт, які розкривають природу громадської думки, прояви цього соціального явища та його вплив на владу, однак бракує досліджень щодо формування громадської думки в окремих державах, особливостей громадської думки залежно від національного менталітету та історичного розвитку країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути еволюцію громадської думки в Іспанії, розкрити особливості її формування в різних історичних умовах та державних формах правління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний підхід до вивчення та аналізу громадської думки ґрунтується на її природі, визначенні та розгляді поняття, факторах, які формують громадську думку, процесі та організації цього соціального явища, вираженні та проявах у суспільному житті, сферах дій, політизації громадської думки. Політичні парадигми доби Просвітництва та освіченого абсолютизму в Іспанії характеризувалися елітарними концепціями і відводили еліті переважне право у здійсненні політичних рішень. У суспільстві, де більшість громадян залишалися неписьменними, «громадськість» визначалася як обмежений суб'єкт, що скеровується вищим знанням. «Популяризація» думки народу видавалася можливою лише за умови підвищення інтелектуального рівня мас.

Нестабільна національна ситуація 1808–1814 рр., війна за незалежність від наполеонівської Франції перетворили іспанський народ на активну силу. Утворена у вересні 1808 р. для управління країною, Центральна хунта визнала свободу преси і важливість громадської думки Указом від 22 травня 1809 р., оскільки було непросто закликати іспан-

ців віддавати свою кров за країну, не дозволяючи висловлювати свою думку.

За відсутності парламенту нація виражала свої прагнення через громадську думку, вимагаючи моральної відповідальності еліти. У 1810 р. Центральну хунту замінили Установчі кортеси, а конституційне правління в Іспанії розпочалося з прийняттям 18 березня 1812 р. першої Конституції держави (Кадиської) Установчими Кортесами. Конституція проголосила суверенітет нації та обмежила повноваження короля національним парламентом. Утім, Кадиська Конституція не визнала права громадян на вільні зібрання та об'єднання. Варто зазначити, що впливовість парламенту була вищою за виконавчу владу, оскільки представники законодавчої асамблеї вважали себе ближчими до суспільства і могли запропонувати соціальні дискусії. Громадська думка вже була не сумою індивідуальних думок, а загальною думкою, заснованою на вільних соціальних дебатах. Крім того, раціональні закони в кортесах досягалися через подвійну дискусію – соціальну та парламентську.

Іспанська революція 1808–1814 рр. мала свою підтримку і головний оплот у громадській думці, що ототожнювалася з патріотичною революційною ідеологією та в свободі преси, яка доносила цю думку до суспільства. Лібералізм називав громадську думку інструментом вираження ідей суспільства, орієнтиром і критиком дій державної влади. Висловлена суспільством думка модулювала громадську силу, гарантувала особистісні свободи, мала вплив на діяльність владних структур. Перша теорія іспанської громадської думки походить від лібералів і в її витоках стверджує, що існування реальної громадської думки можливе через освіту (знання, культуру), громадські свободи (свободу слова, друку, думки) та участь у виборах, проміжних асоціаціях тощо [12, р. 8]. Конституція 1812 р. опосередковано передбачала універсальність початкової освіти, яка мала бути відкритою та вільною для всіх прошарків населення.

У 1814 р. прихильники конституційного правління втратили свої позиції. Була відновлена абсолютистська монархія. Король Фердинанд VII проводив репресивну політику щодо лібералів. Реакційні сили обмежили свободу преси, політичні дискусії та прояви вільної громадської думки. Неоліберальна революція 1820–1823 рр. вимагала утвердження громадянських прав та свобод. У XIX ст. Іспанія пережила революційні події 1834–1843 рр., 1854–1856 рр., 1868–1874 рр., пов'язані з переходом країни від абсолютизму до конституційної монархії. Після зречення від престолу короля Амадео I в країні посилювався республіканський рух та дістали підтримку суспільства вимоги скасування монархії. Іспанські кортеси

в лютому 1873 р. проголосили формою правління нації федеративну демократичну республіку та приступили до розробки нової конституції. Утім, період I Республіки проіснував недовго – у січні 1874 р. військові монархісти в Мадриді створили уряд, очолюваний Ф. Серрано, та розпустили парламент. Правління Альфонсо XII (1875–1885), регентство Марії Крістіни (1885–1902) не створили належних політичних умов для іспанських громадян, які б зростали у сфері інформації, культури, участі та громадянської відповідальності [4, р. 89–92].

Закон про свободу преси, прийнятий 27 липня 1883 р., мав сприяти розвитку критичної та ефектної громадської думки. Газети користувалися монополією на щоденну інформацію і залишалися єдиним вікном у світ для звичайних громадян. Мадридський професор К. Монсон критично оцінює слабкість громадської думки іспанців як соціального явища мас у XIX ст. через важкі соціально-економічні, політичні та культурні умови, високий рівень неграмотності населення [12, р. 1–15]. Відповідно до цих переписів населення, у 1860 р. неграмотними залишалося 75,5% населення, у 1877 р. – 72%, у 1887 – 68%, у 1900 р. – 63,8% [12, с. 9].

Найглибшу поляризацію громадської думки в країні спричинила іспансько-американська війна та її результати. Наприкінці XIX ст. американська преса, зокрема Нью-Йоркський журнал медіамагната Вільяма Хьорста, свідомо друкувала сенсаційні та брехливі антиіспанські матеріали з метою маніпулювання настроями громадян. Іспанська преса запевняла своїх громадян у необхідності війни, наголошуючи на слабкості американської армії, називаючи американців негідниками, бандитами, брехунами, нечистістю людства тощо [9, р. 53]. Коли у квітні 1898 р. оголосили про початок іспансько-американської війни, іберійський прем'єр-міністр Сагаста виправдав своє рішення громадською думкою, а американський сенатор Лодж аналогічно підтвердив, що суспільний настрій американців змусив Конгрес вирішити конфлікт військовими методами. Американці вщент розгромили застарілий, погано керований іспанський флот і відібрали в іберійській монархії три останні великих колонії – Кубу, Філіппіни та Пуерто-Ріко.

На думку професора Мадридського університету Комплутенсе С. Хілтон, ці факти засвідчили історичну значущість взаємозв'язків між громадською думкою та політичними рішеннями, шляхами та засобами формування суспільної думки, необхідністю політичних лідерів інформувати суспільство та протистояти тиску населення, спрямованого на прийняття політично та економічно необґрунтованих рішень. Вважаючи, що настрої іспанців напередодні війни були фрагмен-

тарними та змінними, С. Хілтон робить висновок, що громадська думка не може бути відповідальна за політичні рішення уряду і її релевантність як чинника історичної причини має зменшитися, тоді як політичні лідери та преса (не як представники «народу», а як ідентифіковані виразники конкретних груп інтересів) мають розділити частку історичної відповідальності за політичне рішення, що спричинило важкі наслідки [8, р. 85–87].

Такого глибокого приниження, як після американсько-іспанської війни 1898 р., горда і войовнича іспанська нація не зазнавала протягом багатьох сторіч своєї історії. Іберійські ліберали, республіканці, соціалісти, анархісти, а згодом і комуністи схилилися до висновку, що єдиний можливий шлях уперед – ліквідація монархії, аристократії та обмеження впливу католицької церкви на політичне життя країни, відмова від традиційних консервативно-католицьких цінностей. Представники правих сил вбачали біди Іспанії саме в послабленні традиційних цінностей і відмові від інтеграції політики та моралі.

Період Другої Республіки в Іспанії тривав із 1931 р. до 1939 р. Короля Альфонсо XIII було позбавлено престолу, проголошено конституцію. За тоталітарного режиму Ф. Франко (1939–1975) відбувалася репресивна політична соціалізація населення через пропаганду. Громадська думка формувалася політичною елітою. Різними засобами та методами досягалася нейтралізація інакомислячих. Режим використовував пропаганду та репресії для досягнення нейтралізації усього дисидентства, тобто унеможливлення будь-якого прояву громадської думки, навіть не незалежної, а лише відмінної від офіційної думки. Найганебнішими заходами стали репресії щодо вчителів, яких звинувачували у поширенні соціалістичних ідей, ліберальних поглядів та просвітництва. До цього варто додати, що після поразки Другої Республіки понад півмільйона її учасників та прихильників були змушені емігрувати до інших держав і вже не могли впливати на суспільство.

Крім того, прийнятий у 1938 р. Закон про цензуру в засобах масової інформації та культурних установах давав змогу державним установам контролювати і регулювати обсяги та тематику друкованих видань та радіопередач, здійснювати жорстку цензуру. В умовах браку достовірної інформації з офіційних джерел країною ширилися чутки, задля боротьби з якими створили спеціальну службу.

З подальшим утвердженням каудилізму відбувався повільний та тривалий процес формування громадської думки через засоби масової інформації, які повсякчас пропагували систему ідей служіння державі, правила думок для громадян, закликали до моральної гармонії і солідарності всіх іспанців, політичної та релігійної єдності.

Мадридські науковці Х. Сабала та М. Техеро вважають, що вивчення громадської думки розпочалося у 1942 р. зі створенням спеціальної служби, яка мала регулярно та систематично визначати стан суспільних настроїв, рівень поінформованості населення та проникнення іноземної підривної пропаганди [10, с. 237; 15, р. 109]. Війна в Європі спонукала іспанський режим боротися із внутрішнім ворогом – комуністами, масонами, євреями (визначення прихованих ворогів тогочасною фалангістською пресою). Газети закликали народ до єдності з каудильйо, щоб «усунути внутрішні суперечки, розбіжності пристрастей, войовничі смуту і тіньові образи, підкоритися дисципліні символічного ярма і досягти єдності і злагоди» [7, с. 122]. У 1943 р. навіть провели опитування громадян із метою визначення їх політичної культури.

Сучасні мадрридські дослідники громадської думки у франкістську епоху стверджують, що «спіраль мовчання» становила форму громадської думки, оскільки примусова спроможність державної пропаганди не тільки обмежувала сферу публічності думок і простір для публічного вираження, а й зумовлювала сферу міжособистісних відносин людей. Страх соціальної ізоляції і покарання унеможлилювали будь-які прояви власних думок [7, с. 136].

Наприкінці Другої світової війни в Іспанії випускалося 108 газет і від 400 до 500 тижневиків. Єдиним джерелом міжнародних новин була агенція ЕФЕ, яка щоденно отримувала 40 000 слів від агентства Юнайтед-прес та 20 000 слів від агентства Рейтер. Повідомлення перекладалися, перевірялися та поширювалися усією країною [11, с. 42].

Освітній рівень іспанської аудиторії наприкінці сорокових років залишався найнижчим в Європі. З огляду на високий рівень неписьменності (50% населення не вмiли читати та писати), радіо для них було єдиною надією на поінформованість. Держава на той час повністю монополізувала засоби масової комунікації і спонукала їх захищати ідеологічні цінності режиму, нейтралізуючи будь-які прояви незалежної громадської думки. Ворогами режиму визначалися масони, комуністи та євреї. Загалом і громадська думка підтримувала всі постулати франкізму, лояльно сприймала обмежений плюралізм, захищала традиційні національні цінності та виправдовувала сильну авторитарну владу [11, р. 56–58]. У роки Другої світової війни іспанські засоби масової інформації підкреслювали переваги італійсько-німецьких режимів із метою отримання підтримки авторитарної влади з боку громадської думки. За висновками італійської дослідниці Л. Пікарелла, з крахом фашистського та нацистського режимів, преса Іспанії намагалася «спростити міжнародний сценарій і відносини, вдаючись до схематизації комунізму-антикомунізму» [13, р. 29].

У 1963 р. за ініціативою міністра інформації та туризму створили інститут громадської думки. Цей заклад у листопаді 1964 р. вперше провів опитування іспанців, щоб визначити громадську думку щодо небезпеки виникнення ядерної війни, зовнішньої політики США, Великобританії, СРСР та Італії. Інше опитування громадян відбулося у 1968 р. і стосувалося мирного співіснування держав із різним суспільним ладом, зовнішньої політики США, війни у В'єтнамі, расових проблем американців. Вперше цього ж року відбулося опитування громадян із питань зовнішньої політики країни, зокрема, щодо продовження угод про перебування військових баз США на іберійській території. Опитування громадської думки у 1969 р. стосувалося інтеграції Іспанії в європейський спільний ринок. Лише у вересні 1974 р. опитування поновили, і вони пов'язувалися з проблемами Західної Сахари.

Авторитарний франкістський режим зберігав громадську думку в умовах незрілості та дезінформації, пригнічуючи свободи людей.

Важливо окреслити, як відбувалися структурні перетворення громадської думки у процесі переходу до демократії. Останній уряд франкістського режиму і перший післяфранкістський уряд Х. Аріаса Наварро (1974–1976) зіштовхнувся з масовим робітничим демократичним рухом, незадоволенням безробіттям та інфляцією, продовженням репресій проти опозиційних сил. Новий уряд на чолі з прем'єр-міністром А. Суаресом (1976–1981), призначений главою держави – королем Хуаном Карлосом I, розпочав політичну реформу, легітимізував партії, провів референдум щодо конституції. Добре спланована урядова стратегія перехідного періоду від авторитаризму до демократії відібрала ініціативу в опозиції і через систему політичних домовленостей-пактів забезпечила нейтральність правих талівих сил [5, р. 227].

Як ставилася громадськість до процесів, які становили політичну актуальність під час демократичного транзиту? Реконструювати громадську думку перехідного періоду допоможуть опитування громадян, проведені Центром соціологічних досліджень (так із 1977 р. став називатися інститут громадської думки). Громадська думка у середині 70-х рр. минулого століття підтримала поновлення парламентської монархії. Більшість іспанців, згідно з опитуваннями Інституту громадянської думки, виступала за політичну лібералізацію країни. Однак 31% опитаних вважали, що монарх проводитиме ліберальні демократичні реформи, тоді як 30% заперечували такі можливості. Водночас 61% опитаних вважали короля достатньо підготовленим керувати державою. Населення вбачало першочергову необхідність реформування профспілок (40%), а згодом інститутів глави держави та парламенту (22% опита-

них). У грудні 1975 р., відповідно до опитування Інституту громадської думки, за повільну еволюцію до більш демократичної системи виступали 29,9% опитаних, за негайну реалізацію демократичної системи – 28,5% опитаних. 15 грудня 1976 р. під час референдуму щодо політичної реформи, в якому взяли участь 77,4% виборців, лише один іспанець із 50 проголосував за збереження колишніх порядків, більшість громадян підтримала демократизацію [6].

Відбувся поступовий перехід від майже повної відсутності політичного спілкування громадян у період каудилізму до впровадження вільних каналів комунікації. Нова незалежна преса останньої чверті XIX ст. стала реальним зв'язуючим елементом між державними органами та громадянами, поширюючи основні цінності нової системи, яка еволюційно виходила зі структури попередньої. Через пресу політична еліта реформаторів вступила в діалог із громадськістю – розпорошеною, неоднорідною. Преса висвітлювала партійне життя, пропагувала ідеї партійних лідерів,

сприяла внутрішнім альянсам керівної еліти, формувала, визначала, спрямовувала, відображала, виправляла, а іноді спотворювала громадську думку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, варто зазначити, що громадська думка Іспанії залежала від історичного розвитку країни, національного менталітету та народних традицій, а також від укорінених у свідомість іберійців принципів монархізму і католицизму. Громадська думка сьогодення акумулює судження та оцінки соціальними групами та прошарками людей щодо актуальних подій та явищ суспільного життя, політичних організацій, державних установ, діяльності окремих політичних та державних діячів, злободенних та наболілих соціальних, політичних, економічних, етнічних та культурних проблем. Перспективою подальших наукових розвідок може стати дослідження сучасного стану громадської думки в Іспанії, її ролі у майбутній трансформації політичної системи країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. 424 с.
2. Паскаль Б. Про справедливість (фрагменти «Думок»). *Дух і літера*. 1997. № 1-2. С. 263–281.
3. Capellan de Miguel G. *Opinion Publica: Historia y Presente*. Trotta Editorial, 2008. 272 p.
4. Capellán de Miguel G, Garrido Martí A. «Los intérpretes de la opinión» Uso, abuso y transformación del concepto opinión pública en el discurso político durante la Restauración (1875-1902). *Ayer*. 2010. № 80 (4). P. 83–114.
5. Conversi D. The Smooth Transition: Spain's 1978 Constitution and the Nationalities. *Question National Identities*. 2002. Vol. 4. No. 3. P. 223–244. DOI: 10.1080/1460894022000026105.
6. Estudio nº1089 del Banco de Datos del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). URL: http://www.cis.es/cis/opencm/ES/2_bancodatos/estudios/ver.jsp?estudio=82&cuestionario=91&muestra=3229.
7. Sevillano Calero F. Del «público» al «pueblo» por la propaganda: información, opinión y rumor en el «nuevo Estado» franquista. *Ayer*. 2010. 80 (4). P. 115–137.
8. Hilton Sylvia L. (1994) The Spanish-American War of 1898: Queries into the Relationship between the Press, Public Opinion and Politics. *Revista Española de Estudios Norteamericanos*. № 5(7). P. 71–87.
9. Jiménez Mancha, J. 1898: Prensa y Opinión Publica en España y los Estados Unidos. *Revista de la SEECI*. 1998. N 2. Noviembre. Año II. P. 45–56. DOI: <http://dx.doi.org/10.15198/seeci.1998.2.45-56>.
10. La reina del mundo: reflexiones sobre la historia de la opinion publica (Ed. A. Carrido Martin, M. Lourdes Tejero). Santander, 2013, 259 p.
11. Marquina Barrio A. Opinión pública y política exterior en España. In: *Opinion publique et politique extérieure en Europe*. III. 1940-1981. Actes du colloque de Rome (17–20 février 1982) Rome : École Française de Rome, 1985. P. 41–58. URL: https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1985_act_54_3_2326.
12. Monzón C. La opinión pública a finales del siglo XIX en España. *Revista de la SEECI*. 1999. № 4. Noviembre. Año I. P. 1–15. DOI: <http://dx.doi.org/10.15198/seeci.1999.4.1-15>.
13. Picarella L. Democracia, opinión pública y política exterior en España. *Democracy, public opinion and foreign politics in Spain*. *Revista Enfoques*. 2011. Vol. IX. N 15. P. 21–42.
14. Sarasola Fernández I. La opinión pública. De la Ilustración a las Cortes de Cádiz. *Ayer*. 2010. 80 (4). P. 53–81.
15. Zabala Rospir J.I., Tejero Vinuesa M.L. La institucionalización académica de la opinión pública. El caso de España. *Rubrica Contemporanea*. 2016. Vol. 5. P. 101–116.